МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Тыва

Управление образования администрации муниципального района

"Улуг-Хемский кожуун Республики Тыва"

МБОУ СОШ с.Эйлиг-Хем

РАССМОТРЕНО	СОГЛАСОВАНО	УТВЕРЖДЕНО
Руководитель ШМО	ЗДУВР	Директор школы
________	________	________
МБОУ СОШ с.Эйлиг- Хем Комбу А.В.	Хемер-оол Х.Б.	Дамдын В.М.
Протокол № __ от «30» 08 2024г.	от «30» 08 2024 г.	Приказ № __ от «30» 08 2024г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

по спортивно-оздоровительному направлению
«Ог-буле педагогиказы»
для обучающихся 11 классов

Составитель: учитель
физической культуры
Делгер Аганак Викторович

Эйлиг-Хем 2024

Тайылбыр бижик

10-11-ги класстарга “Өг-бүле педагогиказы” деп класстан дашкаар ажыл-чорудулгага ажылчын программаны Тыва Республиканың ниити өөредилгезинин бадылааны А.К.Ооржактын,С.Б.Оюннун “Тыва өг-бүле чанчылдары” деп өөредилге программазынга болгаш чаа Федералдыг күрүне өөредилге стандартының негелделеринге, Тыва Республиканың өөредилге черлеринге кижиниң сүзүүн болгаш мөзү-шынарын кижизидип сайзырадырының концепциязынга дүүштүр тургускан.

2023-2024 өөредилге чылында 10-11-ги класстарга “Өг-бүле педагогиказы” деп класстан дашкаар ажыл-чорудулганы өөредиринге өөредилге планында неделяда ниитизи-биле 1 шак көрдүнген. 10-11-ги класстарга 35 өөредилге неделязында 33 шакта программаны долузу-биле өөреткен турар ужурлуг.

Курстуң (эртемниң) план езугаар шиңгээттингенининң түңнелдери

Бо программа 10-11-ги класстарның доозукчуларының бот-тускайлаң (личностные), метапредметтиг (метапредметные), предметтиг (предметные) дараазында түңнелдерни чедип алырын магадылап хандырып турар.

Бот-тускайлаң түңнелдери (личностные результаты)

1. Хамааты мөзү-шынар кижизидилгези;
2. Патриоттуг кижизидилге;
3. Сагыш-сеткил, мөзу-шынар кижизидилгези;
4. Чараш чүүлдү эскерип билиринге кижизидери;
5. Күш-шыдал азы мага-бот дадыктырылгазының кижизидилгези;
6. Күш-ажыл кижизидилгези;
7. Бойдуска хумагалыг болурунга кижизидери;
8. Эртемниң үнелиин, чугулазын медереп билиринге кижизидери.

Метапредметтиг туннелдери

1. Тыва ужур-чанчылдарны аас чогаалындан болгаш чечен чогаалдан тып билир;
2. Кожа-хелбээ чоннарнын чанчылдарын билир;
3. Кожа-хелбээ чоннарнын чанчыл-чудулгезин билир болур.

Предметтиг түңнелдери

1. Езулалдыг дойлар.Тыва кижинин уш дою: торуттунгенде,огленгенде,чырык ортемчейден чарылганда, ону эрттирер езулалдары, чуруму-биле таныжар, билир болур;
2. Тываларнын тос ыдыы. Ыдык- кандыг-бир чувени (малды, хараачаны, ыдык окту) онзагай шынарларлыг эн-не дээди деп санап, чудуурунун, тыва кижинин тос ыдыы, оларнын аттарынын дугайында таныжар, билир болур;
3. Тос дагылгалар .Бурунгу тываларнын бойдус-биле амыдыралчы сырый харылзаазын, анаа тускай хамаарылгазын, оларнын дагылгаларда илереттингенин билир болур;
4. М.Кенин-Лопсан- тыва чоннун ужур-чанчылдарынын шинчилекчизи, нептередикчизи дээрзин билген турар ужурлуг.

«Өг-бүле педагогиказы: үндезин тыва кижизидилге» деп календарь-темалыг план (34 шак)

11 класс

	Кичээлдерниң темалары	Шак	Кичээлдин хевири	Өөреникчиниң ажыл-чорудулгазы	Өөредилге курлавырлары
1	**Өг-бүлениң эрге-хоойлу камгалалы**	2	1-теоретиктиг,	1. Өг-бүлениң эргелерин камгалаар талазы-биле Россия Федерациязының Үндезин хоойлузунда, Өг-бүле Кодекизинде чүү деп айытканын статьялар аайы-биле уштa бижиңер. 2. Чүге Россия Федерациязының эдилгелиг Конституциязының 54 дугаар статьязының 2 дугаар чүүлүнде «Уруг бүрүзү болур чогууру-биле өг-бүлезинге чурттаар болгаш кижизиттинер, ада-иезин билир, оларның сагыш салыышкынын алыр, кады чурттаар эргелерлиг» деп доктаатканыл?	Өг-бүлениң эрге-хоойлу айтырыгларын тургузуп келген төөгүзү. 1993 чылдың декабрьның 12-де бүгү чоннуң соңгааны- биле хүлээп алган «Ие-чаш, өг- бүле күрүнениң камгалалында турар» дугайындаРоссия Федерациязының Конституциязында 38 дугаар статьяның 1 чүүлү. Эдилгелиг Россия Федерациязының Конституциязында уругларның сагыш-сеткилин, мөзү-бүдүжүн, эртем-билиин болгаш күш-шыдалын сайзарадырының, партиотчу, хамааты болгаш
					улуг улусту хүндүлээриниң байдалдарын тургузары. Өг- бүле кижизидилгезин чугулалап көөрү, ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларны күрүне бодунуң хүлээлгези кылдыр хүлээп ап турары.
			1-практиктиг	1. Чүге хоойлу-дүрүмнү өг-бүлелер хажыдып турар таварылгалар барыл, чүге ындыг чүүл тыптып кээп турарыл?	1996 чылдың март 1-де Күрүне Думазының бадылааны- биле хүлээп алдынган Россия Федерациязының Өг-бүле кодекизи. Ниитилелдиң хөгжүп сайзыраны-биле өглениринң база өг-бүле тударының

					ѐзулалдары, сагылгаларының тыптып келгени. Тыва чоннуң культуразында өглениринге хамаарышкан тускай ѐзу-чаңчылдарның системазы. Тыва Республикада өгленирин РФ-тиң Конституциязынга (Үндезин Хоойлузунга) база Өг-бүле Кодекизинге дүүштүр чорудуп турары. Ынаныштыг, идегелдиг өг- бүле чуртталгазын чүгле Хоойлуга үндезилеттинген өглениишкин магадылаар деп өөредигни кижи бүрүзү шиңгээдип алыры. Тыва Республикада Хамааты байдалдың актылар бижилгезиниң агентствозу. Өг-бүле дугайында:
					https://www.yandex.ru/video/preview/6493157030409973427

2	**Амгы үениң өг-бүлези: байдалы, чөрүлдээлери болгаш шиитпирлээр айтырыглары**	3	1-теоретиктиг,	**Айтырыглар болгаш онаалга** 1. Өг-бүле кижизидилгезиниң айтырыгларын шинчилээриниң талазы-биле кандыг эртемнер боттарының үлүүн кииририштирип турар-дыр? Эртем бүрүзүн чижекке көргүзүп тургаш, дыңнадыглардан кылыңар. 2. Өг-бүлениң сүзүктерин сактып көрээлиңер: кижи, өг-бүле, ажыл, кадыкшыл, төрээн чурт, төрээн дыл, культура, бойдус, кадыкшыл. Чүге олар өг-бүлениң дээди сүзүктери болурул? 3. Өг-бүлениң сайзыралы чурттуң сайзыралындан дорт хамаарылгалыг. «Быжыг өг-бүле – быжыг күрүне» / «Крепка семья – крепка держава» деп орус улустуң үлегер домааның утказын тайылбырлаңар.	Өг-бүлениң байдалының дугайында айтырыгларның ниитилелди дүвүредип турары. Өг-бүле айтырыгларын философия, демография биле социология, юриспруденция,этнография, медицина, физиология болгаш генетика эртемнеринде шинчилеп турары.
			1-практиктиг	1. Чурттуң амыдыралындан, төөгүзүнден өг бүлениң амыдырал-чуртталгазы, төөгүзү хамааржыр, чүге ынча дээр бис? 2. Амгы үеде өг-бүле амыдыралында кандыг бергелерге таваржып турарыл? Оларның чылдагааннары чүдел? 3. Өг-бүлениң өнчү-хөреңгизи канчаар тургустунар-дыр, ол талазы-биле кандыг чурумга өөренип алыр болза эки-дир? 4. М.А. Кужүгеттиң «Бүрү болгаш мен» деп чогаалдар чыындызындан «Азыранчып чорааш» деп чечен чугаада өг-бүлениң демниг ажылының кижизидилгеге салдарының дугайында дыңнадыгдан кылыңар.	Өг-бүлениң сайзыралы чурттуң сайзыралындан дорт хамаарылгалыы. Чурттуң амыдыралындан, төөгүзүнден өг-бүлениң амыдырал-чуртталгазының, төөгүзүнүң хамааржыры. «Быжыг өг-бүле – быжыг күрүне».
			1-практиктиг	5. Л.Х.Ооржактың «Адашкылар», «Өңнүг кижи» деп чечен чугаалары-биле	Өг-бүлениң мурнундаянзы-бүрү бергелер, оларның

				таныжыңар. Кырган-аваның, ада кижиниң уругнуң кижизидилгезинге салдарының дугайында чугааланңар. Кырган-ава оглунга, «өңнүг»-даа төрүттүнүп келген болза, кайы хире ынак-тыр? Оглу ачазын кандыг арга-биле шын амыдыраарының оруунче эккелген-дир? 6. «Аас-кежиктиг өг-бүлем» деп кыска чогаадыгдан бижиңер. 7. Немелде номчулгаже кирген Лидия Ооржактың «Кырган-авам чугааларындан» «Арага деп халап дугайында» деп чечен чугаазын номчааш, дараазында айтырыгларга харыылаңар: 7.1. Кырган-ава чүге арага деп чемге хандыкшыва деп чагып олурган-дыр? 7.2. Тоолчургу чугаада Сүртенчиг Хаан тос холуксаадан арага холуксаалыг тос шулбу хемни чүге аксыпканыл? 7.3. Богда Бурганның чугаазында араганың тос хоразын чугааланңар. Кандыг чүдек уржуктарга чедирер-дир? Бо чечен чугааны номчуруңарга, арагага хамаарыштыр кандыг бодал силерни дүвүретти?	хевир-лери, шиитпирлээр чугула айтырыглары. Өгленген улустуң өнчү-хөреңгизи. Өг-бүлениң, ада-иениң кижиниң эң-не дээди байлаа – ажы-төлү.
3	**Назы-хар аайы-биле өг-бүлеге уругларны өстүрери, кижизидери**	6	2-теоретиктиг,	- **Айтырыглар болгаш онаалга** 1. Тыва улусчу педагогикада назы-харга хамаарышкан кандыг- кандыг ѐзу-чаңчылдар турган-дыр, оларны бодуңарга дүүштүр көрүп, «Мен ам 15 харлыг мен, чүнү кылып билген турар ужурлуг мен» деп шүгдүнүп, бот-үнелелден кылып чоруткаш, ажык чугаадан чорудуңар.	Тывалар болгаш Төп Азияның өске-даа улузунуң уруглар кижизидилгезинде назы-хар хуваалдазы. Үндезин кижизидилгениң суртаалчызы К.Б.Салчактың «Тыва улусчу педагогиканың хөгжүлдези» деп эртем ажылында назы-хар барымдаалаар кижизидилгени чорудары. М.Б. Кенин-Лопсаңның, Г.Д.Сундуй-нуң,

					назы-хар хуваалдазы.
			4-практиктиг	Тываның улустуң чогаалчызы, этнограф, төөгү эртемнерининң доктору М.Б. Кенин-Лопсаңның «Тыва чаңчыл» деп литература даңзызында бар номундан назы-хар аайы-биле кылып билир ужурлуг болгаш хоруглуг чүүлдер дугайында дыңнадыгдан кылыңар. 1. Назы-хар бүрүзүнүң онзагай көстүп кээр шынарларын чугааланңар, шын кижизидилгениң өөредиглерин бодуңарга хүлээп ап, амыдыралга удуртулга болдурар дизиңерзе, чүнү чугула деп бодаар силер? 2. Назын аагының ийи дугаар чадазының дугайында чүнү билип алдыңар? Үш харлыгларның назын аагының чылдагааннарын тайылбырлаар? Назын аагы, аактыг-халалыг өйлер дугайында чүнү билип алдыңар	Педагогика, психология эртемнерининң хар-назы дугайында шинчилелдери. Назын халыыны (аагы) – бойдустуң кижи бүрүзүнге онааганы шылгалдаларының бирээзи.
4	**Кижизидилгениң психологтуг дөстери**	4	2-теоретиктиг,	**Айтырыглар болгаш онаалга** 1. Психология эртемининң өг-бүлеге, уругларга хамаарышкан өөренир чүүлдерин адаңар. 2. Аажы-чаңның психологтуг дөстеринге чүнү хамаарыш-тырып болурул? 3. Уругларны психологтуг онзагайы ѐзугаар кандыг бөлүктерге чарып турарыл? Оларның онзагай демдектерин айтыңар.	Аажы-чаңның чажындан хевирлеттинери.
			2-практиктиг	1. Кижиниң чылының эргилдезининң дугайында дыңнадыгдан кылыңар. 2. Кижиниң бодунуң алдынып чоруурунуң дугайында психология эртеми чүнү чугаалап турарыл? 3. Тыва улустуң чугаа культуразының дугайында ажык чугааны чорудуңар.	Нерви системазының чаш төлдү азырап, доруктурарынга салдары. Уругларның нерви системазының сайзыралының аайы-биле онзагайы. Ону барымдаалап тус-тус шинчилелдерге таарыштыр

				4. Тыва чоннуң психологиязының онзагайын тайылбырлаңар. Чоннуң психологиязында мөзү-бүдүшке хамаарышкан кандыг чедер болгаш четпес талалар барын эртем шинчилелдеринден көрүп болурул, тывыңар, рефераттардан Товуу Н.О. айыткан номунга даянып тургаш, «Тыва кижи – кымыл ол?» деп темага бижиңер.	сүмелерни кадары.
5	**Аныяк өскенниң амыдыралда туружу, келир үези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажыл-агый, мергежил айтырыглары**	6	2-теоретиктиг,	**Айтырыглар болгаш онаалга** 1. Кижиниң амыдыралында быжыг туруштуу дээрге канчаар билип ап турар силер? 2. Кандыг аргаларны долузу-биле ажыглап тургаш, бодунуң чуртталгада туружун кижи хевирлээр-дир? 3. Ынакшыл деп чүл, ону бодуңарның билип турарыңар-биле тайылбырлаңар.	Өзүп олурар кижи бодунуң амыдыралынга боттуг туружун хевирлээринге сагыыр чүүлдер. Бир дугаар ынакшыл. Аныяктарның быжыг найыралындан, оларның ынакшылынга бердингенинден, шынчызындан өг-бүлениң тургустунары.
			4-практиктиг	1. Библияда Апостол Павелдиң ынакшылдың йөрээл ырызы гимни болу берген ынакшыл дугайында өөредиин тыва дылче очулдуруңар, утказын тайылбырлаңар: «Любовь долготерпит, милосердствует, любовь не завидует, любовь не превозносится, не гордится, не бесчинствует, не ищет своего, не раздражается, не мыслит зла, не радуется неправде, а сорадуется истине; все покрывает, всему верит, всего надеется, все переносит». 2. Д. Монгуштуң бижээни номчаан шүлүүвүсте ынакшаан оол кайыын чараш кысты дилеп чораан-дыр, харыызы чүү болган-дыр? Кандыг түңнелге кээп болур-дур? Ынакшыыры амыр-дыр бе? 3. С.Б. Пюрбю ынак кызын кандыг	Ёзулуг ынакшыл деп чүл?

				деңнелгелер, эптитеттер ажыглап чуруп көргүскен-дир, ушта бижип алыңар.	
6	**Аныяк өскенни өг-бүле тударынга белеткээриниң айтырыглары**	6	2-теоретиктиг,	**Айтырыглар болгаш онаалга:** 1. Өг-бүле тударының чылдагааннарынга чүнү хамаа-рыштырып болурул? Ынакшыл, найырал, бот-боттарынга тааржырының дугайында чүнү билдиңер? 2. Өг-бүлени хоойлужуткан магадылалы деп чүл? 3. Өг-бүле тударының экономиктиг талазы деп чүл?	Өг-бүле тудары – чуртталганың нарын шылгалдаларының бирээзи. Чаа өг-бүлеге карышкактар, кандай чүүлдер. Өг-бүлениң таарымчалыг амыдырап чурттаарынга психология эртеминиң сүмелери.
			4-практиктиг	4. Душтук аныяктарның мөзү-шынарының, өг-бүле тударынга хамаарышкан тыва ѐзу-чаңчылдар дугайында чүнү билдиңер? 5. Тываларның назы-хар хуваалдазы деп чүл? Назы четкен кыс уругларның онзагай байдалының дугайында чүнү билдиңер? 6. Кыс уругнуң өг-бүле тударынга, ие кижи болурунга белеткээрин канчаар билдиңер? 7. Кыс кижиниң өг-бүлезинге хамаарылгазы, ону быжыглаарынга киржилгези деп чүл?	
7	**Өг-бүле кижизидилгезинге ажыглаар чүүлдер**	4	1-теоретиктиг,	**Айтырыглар болгаш онаалга** 1. Өг-бүлениң эң-не чедимчелиг аргаларын, ажыглаар чепсектерин айтыңар.	**Тыва улустуң аас чогаалы. О**юннар, дүрген- чугаалар, тывызыктар, үлегер домактар,тоолдар, мифтер, йөрээлдер, чаңчыл, ѐзулал, ужур, ырылар.
			3-практиктиг	1. Аас чогаалының салдарының дугайында тускай кичээлден эрттириңер, кижи бүрүзү аас чогаалының жанрларының кижизидилгеге салдарының дугайында презентациялардан кылыңар.	Оюннарның хевирлери. Угаан сайзырадыр тыва оюннар. Тевектээри. Сайзанактап ойнаары. Аныяктар оюннарының 7

					хевири. Элээди оолдарның 3 оюну. Чугаа сайзырадырының оюннары. Салаалар бажынга ойнаар 4 оюн. Оюннарның алыс утказы. Ойнаарактарны уругларның ботта-рының даарап, кылып ап болуру. Өг-бүледе кижизидилге: https://www.yandex.ru/video/preview/2471975396090873928
8	**Өг-бүле байыр-дойлары**	4	2-теоретиктиг,	**Айтырыглар болгаш онаалга** – Өг-бүлениң байырлал-дойларын санап бижиир. – Байырлалдар үезинде чүнү сагыырыл? – Чаш кижиге хамааржыр дойну эрттирерде, чүнү сагыырыл, ол талазы-биле тускай дыңнадыгны белеткээш, эш-өөрүңерге чугаалап бериңер. – Кандыг чоннарда баш дүгүн хылбыктаар дой барыл, чүнү сагыыр ужурлугул?	Байырлалдар эрттирери – эрте шагдан тывылган чаңчылдарның бирээзи.

			2-практиктиг	Өг-бүле Кодекизинде аныяктарның амыдыралчы хар-назынын канчаар демдеглээнил? Кижиниң мөзү-шынар кижизидилгезиниң тос үндезин сүзүктерин сактып бижиир: (1. Кижи Бойдустуң дээди чаяалгазы; 2. Өг-бүле – кижиниң сүзүү; 3. Чоннуң культуразы – кижиниң сүзүү; 4. Дыл – кижиниң сүзүү; 5, 6. Бойдус, күш-ажыл – кижиниң сүзүү. 7. Эртем-билиг – кижиниң сүзүү (байлаа); 8. Кижиниң төрээн чери (Ада-чурту) ыдыктыг; 9. Кижиниң чуртталгазы болгаш кадыкшылы ыдыктыг. Тыва Республиканың өөредилге черлеринге кижиниң сүзүүн болгаш мөзү-шынарын кижизидип сайзыра-дырының	Куда. Куда хүнүнүң чырык сактыышкынын херечилээн кудалар. Тыва улустуң эрттирер ыдык дойларының бирээзи –уруг дою. Уруг бажы *хылбыктаар* дойнуң кол утказы. Дойлардан аңгыда өг-бүлеге эрттире р байырлалдар – уругларның, ада- иелерниң төрүттү нген хүннери, Чаа чыл, Шагаа, Март 8, Наадым. Өг-бүле дойларын байырланчыг эрттирери.
				Концепциязындан. – Кызыл, 2011 ч., а. 9–12).	
9	**Түңнел кичээл - үнелел**	2	2-практиктиг кичээл	Төлевилелдер: «Мээн келур үеде өг-бүлем кандыг болурул?» «Келир үеде тыва өг-бүле кандыг болурул?»	Төлевилелдерниң түңнелдери.
	Шупту	34 шак	13-теоретиктиг 23-практиктиг		